

ATATÜRK'ÜN HATIRASINI TAZİM

Eugène Pittard

Jönev Üniversitesi Antropoloji Profesörü

Tarihinin en muzlim bir anında, Türkiyenin raslamak şerefine ve saadetine nail olduğu harikulâde adama, İstanbulda, Ankarada ve -biraz inzivaya çekilip dinlenmek maksadile Yalovada, kazıklar üzerinde yaptırdığı evde- müteaddit defalar yaklaşmak imtiyazına mazhar oldum. Bazıları gelip geçici denecek kadar kısa, bazıları uzun olan bu telâkilerden ne gibi hatıralar muhafaza ettiğim tahmin olunabilir. Bu satırları yazarken de Atatürk'e son defa rastladığımız gün bizi kavriyan heyecanı tekrar hissediyorum: Çankayada idik. Hasta, zayıf düşmüş, tehlikeli surette musâp olduğunu belki de hisseden Atatürk, mufarikatımızın yakın olduğunu bildiği için, bize kendi şahsından biraz daha bahşetmek istemişti.

Atmosferlerini lâıyk olduğu veçhile canlandırabilmek istediğim bu telâkilerin hiçbirisi kâh nezaket, kâh hürmet sözlerinin teatisine munhasır kalan banal buluşmalara benzememiştir. Her defasında Cümhurreisinin, içine nüfuz etmek istediği mes'elerden birisi - zaman müsait olduğu takdirde - muhaverenin yegâne mevzuunu teşkil ederdi: Lengüistik ve ilk tarih mes'eleleri, ırk antropolojisi mes'eleleri gibi... Bunlar bugün benim için kıymetli hatıralardır. Bunları hafızanın mabedinde tam olarak ebediyen muhafaza edebilmek gerektir.

Burada söyleyeceklerim, bir ecnebinin şehadetidir; vakıa bu ecnebi Türkiyenin dostudur, fakat dostluğuna rağmen afakî görüşünü muhafaza etmesini bilen bir kimsedir. İştirak etmekle şeref kazandığım bu tazim eserini tertip edenlere, yanlarında bana lütfen bir yer ayırdıkları için de teşekkür ederim.

* * *

Yirmi yahut otuz sene evvel Türkiyeyi ziyaret eden ve bugün de tekrar gören seyyahlar bu memlekette, büyük harpten ve Atatürk'ün onun münakaşa götürmiyen şefi olduğundanberi ne derece değiştiğini iyice takdir edebilirler. Enternasyonal siyaset mes'eleleri ihtisasım da-

hilinde değildir. «İlmî bakımdan» diyebileceğim bir şekilde eski Türkiye ile bugünkü Türkiye'yi tanıdığımdan, bir mukayese yapabilecek vaziyetteyim.

İstanbulda yüksek tahsilin bütün cephelerinin yenileştirilmesi; Ankarada Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesinin tesisi; Cümhuriyetin bütününde maarifin her derecesinin ve her nevi ilmî müesseselerle müzelerin fevkalâde surette inkişafı; bütün ülkede toprağın içinde ve arşiv hazinelerinde, Türkiye'nin mazisine - bütün mazisine - ait araştırmalar . . . Bilginin bu muhteşem genişlemesi, beni burada alâkadar eden tek bakımdan, Cümhuriyet hükûmetine düşmüş olan vazifeyi ifade eder. Hükûmet bu vazifeyi, kendisine muvaffakiyeti temin eden bir gayret, genç bir heyecan ve ateşin bir imanla başarmıştır.

Dışardan görünüşte Türkiye'nin bu müzdeviç gayretleri Atatürk'ün adı altında müşahhas bir varlık oluyordu. Cümhurreisi, her taraftan sudur edip şu bir tek neticeye: Türkiye'nin gençleşmesine ve büyüklüğüne müncer olan bu âzim çalışmanın âdeta canlı bir sentezi olmuştur.

1901 ile 1925 arasında, bize nazaran epiyce geride bulunan zamanlarda, birkaç kere bu memlekette yaşadım. 1928 de Ankarada ve Anadolu'nun birtakım mıntakalarında ikamet ettim. O zaman Ekselâns İsmet İnönü bana: «On sene sonra avdet ediniz; ne yapmağa kadir olduğumuzu büyük bir afakîlikle müşahede edersiniz» demişti.

Tam bu müddet sonra tekrar geldim ve akla hayret veren şeyler müşahede ettim : 1928 de başlıca yolları henüz kâğıt üstünde bulunan veyahut ancak çizilmiş bir şehrin temel hendekleri arasında dolaşılıyordu; o zaman Ankaranın ilerisinde kalenin hâkim olduğu arazi kısmen birnevi çöl, kısmen de bataklık sahalardan ibaretti; ufkun büyük bir çevresi içinde hiçbir ağaç silhuet'i göze çarpmıyordu; su okadar büyük bir iktisatla dağıtılıyordu ki, bir iki bahçe tarhının sulanması çok pahalıya mal oluyordu; kiralık evlerdeki mesken (apartman) adedi ihtiyaca kâfi olmaktan uzaktı; halbuki 1937 de yepyeni ve en modern bir manzara arzeden bir şehir görmekte hayretlere düştüm. Âdeta sihirli bir değneğin darbesile imiş gibi geniş bir belde yerden çıkmıştı. Muhteşem bulvarlar, anıtların manzarasını uzaklara kadar götürüyordu. Heykeller dört yol ağızlarında yükseliyor, zengin binalar geniş şöserlerin boyunca cephelerini sıralıyorlardı; müzeler, hastahaneler, bankalar, enstitüler, vekâletler, birtakım saraylar inşa etmişlerdi. Bulvarların üzerinde «Paris tarzı» mağazalar zengin vitrinlerini arz ediyorlardı. Su bol bol akıyordu, zira cesim Çubuksuyu barajı inşa edilmişti. Ma-

larya mağlûp edilmişti, çünkü bütün bataklık arazide drenaj yapılmıştı. Ufukta genç ormanların silhuetleri beliriyordu, bunlar iklimi şartları değiştirerek memlekete eski mamuriyetini verecek olan daha derin ormanların dümdarları idi.

Elektrik her yere girmişti. Musiki konservatuvarı, Baytar okulu ve Tarih, Coğrafya Fakültesi çalışkan talebelerle dolu idi. Hulâsa, yeni bir şehrin, garbın büyük şehirlerine her hususta benziyen bir şehrin, doğduğunu müşahede etmeksizin Ankarada on adım atmağa imkân yoktu. 1928 de gazeteler ve ilânlar arap harflerile basılıyordu. 1938 de ise, matbaa harflerinin müdahalesini zarurî kılan ne varsa hep lâtin harflerini kullanıyordu.

Sınırlarının dışında, Türkiye enternasyonal siyasette müessir bir rol oynuyor, Milletler Cemiyetinde mühim bir yer alıyordu. Avrupa Üniversitelerinde hükümet hesabına tahsil eden Türk talebeleri, bilgi ve metot öğreniyorlardı, aynı zamanda - ve yepyeni bir manzara olarak! - Türkiye Üniversiteleri, az sonra cesim ülkede yayılıp maarifin her derecesini getirecek olan, binlerce genç erkek ve kadın ile doluyordu.

Anadolu köylerinde hekim ve eczacı fıkdanı vardı. Az zaman sonra bütün insan topluluklarının hekim ve eczacıya malik olması için tedbirler alınmıştır. Yüzlerce ve yüzlerce okul tesis ediliyordu. Çok geçmeden her köy birer öğretmene sahip oldu. Hukukî ıslahat zarurî görüldü. İsviçre medenî kanunu tam olarak kabul olundu. Sosyal sahada eski Türkiyenin ne olduğu bilindikten sonra, böyle bir karar, yapılan ıslahatın kalitesi hakkında iyi bir fikir verir. Hulâsa, sosyal bina, destek duvarlarından dam kiremitlerine kadar alt üst edildi, gençleştirildi, başka renklerle yeniden boyandı ve yeniden inşa olundu. Türkiye yeni bir veçhe alıyordu. 1928 de yaptığım seyahatten sonra, tahakkuk etmiş değişikliklerin bence nelerden ibaret olduklarını söyledim [1]. 1938 de vukua gelen değişiklikleri göstermek için yeni bir kitap yazmak icap ederdi. İsmet İnönü: «On sene sonra avdet ediniz» demekle doğru bir kehanette bulunmuştu.

Bu kereki avdetimiz bizi cehti, meselâ Japonya gibi kısa bir zamanda tamamen değişmiş olan memleketlerden bahsederken zikredilmesi mutat olan cehtlerden şüphesiz daha yüksek bir Türkiye karşısında bulundurdu. Bunun başlıca yaratıcısı olan adamın eski adı Mustafa Kemal Paşa idi. Sonraları adı Atatürk, Türklerin babası, oldu.

[1] Eugène Pittard, *A travers l'Asie Mineure. Le visage nouveau de la Turquie*. Soc. d'Ed. Géogr. Maritimes et Col; Paris.

Mübalâğasız olarak «Türk mucizesi» diyebileceğimiz vâkıanın ne olduğunu Garp kâfi derecede bilmiyor. O bunda kendisi için birçok ders bulabilir.

Şüphesiz, Atatürk'e etrafında bulunan sadık ekip ve bütün memleketin umumî hüsnüniyeti çok yardım etmiştir. Bununla beraber, Türkiye, muvaffakiyetine mütehayyir bütün bir dünyaya, vatanın mukadderatını müdrük bir iradenin neleri elde edebildiğini göstermiştir.

Zafere doğru bu yürüyüşte Atatürk'ün eski çalışma, ıslâhat, harp ve zafer arkadaşı ve kardeşçe dostu, bugün halefi olan İsmet İnönü-harp meydanlarında ve sulh muahedelerinde muzaffer İsmet İnönü-daima Onun yanında bulunmuştur.

Paris Antropoloji mecmuasının talebi üzerine, Atatürk'ün şahit olduğum üç kaygusunu hatırlatmakla iktifa ettim; (hatırlatmakla iktifa ettim, diyorum, zira bu ilmi bülten'in atmosferi içinde kalmak icap ediyordu) bu kaygular şunlardır: Dil ıslâhatı, Türk milletinin en eski menşeyini bilmek kaygusu ve şefi bulunduğu nüfusun ırkî karakterlerinin mümkün olan en sadık imajını tanımak arzusudur.

Dil ıslâhatının mahiyetini burada hatırlatacak değilim. Bu müthiş sosyal değişimin günbegün şahidi olmak gibi umulmaz bir talie mazhar oldum. Yapılması tasavvur olunan bu ıslâhatın ilk akisleri garba geldiği vakit bu mahiyette bir değişme o kadar akla sığmaz göründü ki tahakkukuna pek inanılmadı. Fakat bu inkılâp tahakkuk etti. 1928 senesinin yazında Ankaradan Diyarbakıra ve Sivastan Kon-yaya gittim, ve hemen hemen her köy ve kasabada tevakkuf ettim, bütün bir halk kitlesinin cehtine böylece şahid oldum. Genç ve ihtiyaların yeni alfebeyi öğrenmek için gösterdikleri gayret müessir bir manzara arz ediyordu. Diyarbakırda genç bir bahçivana ders verdim; bu genç benimle buluşmak için tam iki saat yol yürüyordu. Ankaraya avdetimde Ekselâns Maarif Vekili, şahidi olduğum vâkıaları, Vekâletteki memurlara anlatmamı istedi. Ben de küçük bir konferans vererek her tarafta ve sosyal seviyelerin hepsinde görülen fevkalâde büyük hüsnüniyeti işaret ettim.

Ondanberi on bir sene geçti, ve Atatürk'ün bu inkılâp sayesinde beslediği ümitler muvaffakiyetle tetevvüç etti. Türkiyenin entelektüel, sosyal ve siyasal mevcudiyeti içindeki bu ân, tarihi en müteheyyic fasıllarında haklı olarak kalacaktır.

Atatürk'ün Anadolu medeniyetinin en uzaktaki menşelerine ve beşer ırkları arasında Türklerin işgal ettikleri yere dair kayguları üzerinde daha uzun duracağım. Zira bu düşüncelere müteaddit defalar iştirak ettim. Cümhurreisinin milletini beşer tarihinin en eski mu-

talarına bağlamak hususunda ne derece kaygulu olduğunu hissettim. Türkiye'nin birkaç senedenberi Anadolu'da ve Avrupa'daki ülkesinde yaptırdığı büyük hafriyatlar, Onu son derece alâkadar ediyordu. O, bunların verdiği ve vereceği neticelerde, memleketin - ilkönce biribirinden ayrı bulunan ve sonra biribirine bağlanan - en eski «anal»lerini, meşru olarak, görüyordu. Bu hususta uzun mükâlemelerde bulunduk. Maziye bir derece daha geriye atan her arkeoloji keşfinde, Küçük Asyanın iptidai devirlere ait sergüzeştlerini hâlâ aşağılara kadar örtten örtünün biraz daha yükseldiğini sevinçle görüyordu. Böylece bir devri başka bir devre mekânda bağlayan rabitalar vücutte geliyordu. Adlarını hiçbir zaman bilemeyeceğimiz, fakat sosyal hayatlarının ana hatlarını tasavvur edebildiğimiz preistorik insanlardan, protoistorik ve tarihî insanlara münasebetler tesis olunuyordu. Her sene, zincirin halkaları çoğalıyordu. Atatürk'ün, Türkiye'nin bu uzun tarihine karşı gösterdiği pek büyük alâkayı, Dolmabahçe sarayında verimli çalışma toplantılarına ve malûm olan zengin sergiye vesile olan 1937 İstanbul kongresi açık suretle göstermiştir. Atatürk kongreye baştan başa bizzat iştirak etmiştir. Onun hergün hazır bulunması, konferans verenlerin ve kongreye iştirak edenlerin cümlesi için pek büyük bir şerefti, aynı zamanda bu huzur, tefekkür sahasında çalışanların hepsi için yüksek mahiyette bir teşci teşkil ediyordu. Eminim ki, konferanslara aşk ile iştirak eden öğretmenler, vilâyetlere döner bönmez müsrerek vatanî esere paylarını vermeğe gayret etmişlerdir. Onlara, umumî ilim sermayesini zenginleştirecek keşifler borçlu olacağımıza şüphe yoktur.

Türk Tarih Kurumu, daimî olması lâzım gelen bu zenginleşmenin idaresini eline almış ve muhafaza etmektedir. Ona pek kıymetli ilmî neticeleri şimdiden borçluyuz. Kurumun mazisinde, istikbali müemmen kılan muvaffakiyetler bulunmaktadır. Alacahöyükte başlanan hafriyat, sarfettiği ve durmadan devam ettireceği gayretler için bir bürhan vazifesini görebilir ve arazi üzerindeki araştırmaları yanında Kurumun neşriyatı da biribirini takip etmektedir.

Atatürk bu ilmî Kurumun ateşin bir can vericisi idi. Türk Tarih Kurumuna karşı gösterdiği alâka ve sadakatin muhteşem bir bürhanını, vasiyetnamesindeki hükümler teşkil etmektedir. Hangi devlet şefi böyle bir ânda atı karşısında bu gibi taahhütlere girişmiş yahut girişecektir?

Müteaddit defalar beraber mevzuubahs ettiğimiz meseleler arasında, neolitik medeniyetin dünyaya getirdiği büyük sosyal değişikliği hatırlatmak isterim. Göçebe avculardan yerleşmiş ziraatçi ve çobanla-

ra geçiş, hiç şüphesiz, beşeriyetin tanıdığı kitlevi istihalelerin en büyüğüdür. Beşeriyet, bundan büyüğünü yaşayamaz. O zamanın Anadolusunun bu istihaleye müessir bir surette iştirak etmiş olması çok akla yakındır. Medeniyetlerin en kadîmi olup, on bin hattâ yirmi binlerce sene devam etmiş olan eski medeniyet, hububatın ve ehli hayvanların keşfi ile birdenbire alt üst olmuş bulunuyordu. İmdi, bu ef-sanevi sergüzeşt Asyada vukua geldi. Fakat bunun merkez sahasının neresi olduğunu henüz bilmiyoruz. En eski Eti kültürü, yeni sosyal durumun mebdei hakkında bir imaj - hattâ renkli bir imaj - vermektedir. Daha eski devirlere ait buluntular belki günün birinde bizi bu mebdein karşısına koyacaktır. Fakat en mühim nokta şunu tespit etmektir ki, ziraati ve hayvan yetiştirmesini getiren Asya unsurları gelmesi idi. Avrupa gıdaî nebatlara malik olmadığından dolayı, hiçbir zaman sileks yontanların derecesini aşmıyacaktı. Bu basit vâkıadan bütün medeniyetimizi - hiç olmazsa bütün başlangıçlarını diyelim - Ön Asyaya borçlu olduğumuz neticesi çıkar. Ve neolitik Anadolulular, coğrafya bakımından, Avrupa topraklarına en yakın olanlar olduğundan, bizde yeni durumu onların yapmış olmaları muhtemeldir. O zamanın Avrupasının brakisefal nüfusları ancak bahsettiğimiz Asya ülkelerinden gelmiş olabilirler.

Başlıca rollerden birini eski Türkiyenin oynamış olmasını mümkün kılan bu genişlikteki bir meselenin Atatürk'ün gözü önünde misilsiz bir parlaklıkla belirmiş olmasını anlıyoruz ve, medeniyetçilerin, irkî vasıfları medeniyetin ifadelerile birleştirmek gayesile bugünkü Türk milletinin antropolojik karakteristiklerinin daha iyi tanınması için büyük bir gayret sarfedilmesini istendiğini tasavvur ediyoruz; zira, bugünkü Türk milleti, inkılâpların en müthişini tahakkuk ettiren neolitiklerin, oldukları yerde kalan bakiyelerini tabii olarak ihtiva etmektedir.

Plânına Bayan Afetin pek yakından iştirak ettiği bu antropoloji anketi bugün bitmiş bulunuyor ve dünyada, hükümeti böyle bir ilmî kaygu taşıyan bir millet arıyor ve bulamıyorum. Arz sathı üzerindeki irkî karakterlere dair bilgilerimizi, şahsî teşebbüslere borçluyuz. Bütün ferdî neticelerin toplanmasile, şurada ve burada, bazı ırk kartları tanzim edecek vaziyetteyiz. Atatürk müdahale etmemiş olsaydı, ihtimal ki Anadolu insanları hakkındaki antropoloji vesikalarımız ancak başka yerlerde hangi şartlarla elde ediliyorsa, o şartlarla, yani parça parça, elimize vasıl olacaktı. Bu güne kadar bu cesim ülkeye dair pek natamam beşerî imajlara malik idik. Bahsettiğimiz bu geniş anketin neticeleri neşrolununca evrensel tarih bakımından en mühimlerden

biri olduğu şüphesiz bulunan bu havalinin doğru fizyonomisi gözümüzün önünde inkişaf edecektir. Paris Antropoloji mecmuasında [1], çok adette çalışma ekiplerinin teşekkülünü zarurî kılmış ve aşağı yukarı 60.000 fert (erkek ve kadın) üzerine tatbik olunmuş olan bu dikkate değer sây hakkında bir iki kelime söyledim. Bu, ırk çevresi - yahut başka tabirle etnik çevre - içinde yapılan cinsî mukayeseler bakımından şimdiye kadar elde edilmiş olan en bol malzemedir, yahut hiç olmazsa en bol malzemedir. Böylece, Türk antropologlarına çok iş vardır. Fakat tekrar edelim, ve ne kadar tekrar etsek azdır, böyle bir araştırma, âlimlerin emirlerine amade olan alelâde vasıflarla imkânsız olurdu. Atatürk, bu araştırmaları emretmekle ilmin minnetdarlığını kazanmıştır. Ve antropologlar Onun hatırasını daima takdis edeceklerdir.

Böylece, Türk milletinin en büyük şefinin muharrik kuvveti sayesinde geniş anket organize edildi. Memleket coğrafi mıntakalara ayrıldı. Her birinde, Profesör Şevket Aziz Kansu tarafından hazırlanmış olan mütehasıslar, ölçüler, tasvirî malûmat, fotografi almaktan ibaret işlerini gördüler. İşin bu birinci kısmı hitama erdiğinden, vasatileri, karineleri hesap etmek ve tablolarla grafikleri tanzim etmek işi istatistik bürosuna düştü. Yakında - ve şüphesiz, Bayan Afetin himmetile - ilk neticelerin intişarını göreceğiz. Fakat bu suretle toplanmış olan malzemenin cesim kitlesi, birçok seneler mühim neşriyata mevzu verecektir.

Atatürk antropolog değildi; preistuvarcı da değildi. Bununla beraber, Onun sayesinde antropolojik ve preistorik ilimler dikkate şayan terakkiler yapacak vaziyete girdiler. Onun için, insanın menşeyini araştırmağa ve preistorik beşeriyetin - ekseriya çok güç olan - gidişini takip etmeğe teşebbüs eden âlimler bulundukça; beşer ırklarının fizyonomilerini tesbit etmeği ve ikamet şartları ile jenealojik münasebetlerinin pilânçosusunu çıkarmağı kendilerine vazife edinen âlimler bulundukça, Atatürk'ün hatırası canlı kalacaktır.

Milletlerin umumî «mükâfat tablo»larında, hangi devlet reislerine - ve hangi devri alırsak alalım - böyle ebebî defne dalları tevcih edilebilir ?

[1] Eugène Pittard, *Un Chef d'Etat animateur de l'Anthropologie et de la Préhistoire Kemal Ataturk.* - Rev. Anthrop. No. 1-3, Paris, 1939.

